

CSORBA LÁSZLÓ

„Ha fölragyog a hold a Marechiare fölött...”

– a Közép-európai Kulturális Intézet bemutatkozása Nápolyban –

„Ha fölragyog a hold a Marechiare fölött...”

Árad a dal, hullámai betöltik az Akácfa Színház (*Teatro Acacia*) nézőterét, ahol boldog nyugdíjasok tapsolják végig önfeledten a megunhatatlan melódiákat. Nápoly „hegyvidéki” negyede, a Vomero lakói ünneplik szeretett városuk száz évvel ezelőtti muzsikájának világraszóló dicsőségét. Valóban, a '900 *Napoletano* előadás azt a korszakot idézi, amikor Strauss keringői helyett a nápolyi dal lett Európa első számú könnyűzenei slágere, és fülbemászó motívumait mindenki fütyülte a suszterlegénytől a bankigazgatóig. 1896-ban, a budapesti millenáris kiállításon Luigi és bandája olyan erővel pengette a gitárt és harsogta a *Funicoli, funicola* dallamát, hogy a látogatók, amikor hazatértek az ország átellenes sarkaiba, azt parancsolták a cigánynak, hogy a nápolyi villamos felvonóvasútról szóló dallal körítsék a kaszinóbeli vacsorát vagy kártyapartit... És még 1936-ban is, Gertler Viktor *Mária nővér* című filmjében Jávor Pál egy nápolyi dalt küld Szörényi Évának (még ha ez már nem is az *igazi*, hanem Fényes Szabolcs melódiája), hogy vele üzenje meg a sírig tartó szerelmet.

A pesti humor később alaposan átkeresztelte a *Küldök néked egy nápolyi dalt* Harmath Imre szerzette, érzelmes szövegét (ebben „nápolyi” helyett „sráfkocsi” szerepel – de hol van ma már a stráfkocsi is...! –, méghozzá olyasmivel megrakva, amire itt és most sajnáljuk a nyomdafestéket...), így a nápolyi dal a Nagykörúton innen kissé elveszítette patetikusságát. Ám a budapesti Közép-európai Kulturális Intézet lelkes delegációja azért messzemenően értékeli az Akácfa Színház társulatának teljesítményét. Azért is, mert minden ízében profi az előadás: nem hakni ez, hanem tehetséges énekesek és színészek hibátlanul komponált előadása. A rendezőnek még arra is volt gondja, hogy amikor a halászok csodatévő Madonna-képének körmenetét idézték meg a színpadon, akkor maguk az öreg hálófoltozók jelenjenek meg a nézőtérén, és archaikus kiáltásaikkal a leghitelesebben idézzék a segítségkérő könyörgést. De azért is, mert a közönség viselkedése legalább olyan érdekes, mint maga az előadás! Az átlagéletkor hetven körüli (inkább felette...), és a kezdéskor vagy a szünetben a nyugdíjasok

eszmecseréje maga is hamisítatlan *commedia dell'arte* – amely néha mellőzi az udvariasság Közép-Európában hagyományosnak számító formáit... De az este ritka élménye (amelyben Valeria Valente asszonynak, a nápolyi önkormányzat turisztikai és nagyrendezvényügyi tanácsnokának vendégeiként részesülünk) kárpótolt az apróbb kényelmetlenségekért.

„Ha fölragyog a hold a Marechiare fölött...”

A híres dal – amelyet Salvatore Di Giacomo versére Francesco Paolo Tosti írt 1885-ben – bekerült a magyar irodalomba is. Pontosabban nem a dal, hanem a ház, melynek ablaka a szövegben szerepel. Emléktáblával jelölték meg, régóta remek vendéglő működik benne, amelynek épp az ablakról *Fenestella* a neve. A Nápolytól nyugatra emelkedő Possillipo hegyfok aljá-

Nápoly, Possillipo (részlet)

ban fekvő kisebb öböl kapta egykor a „világos tenger” (*Marechiare*) elnevezést, majd róla hívták ugyanígy az itteni halászfalucskát – manapság persze már az egész zóna a nagyvárosba olvadt üdülőtérlet. És az étterem kedvelt turistacélpont, ahol mindenféle tengeri gezemice kapható sülve-főve, meg akkora bivalytejből készült mozzarella, mint egy kisebb sárgadinnye. Nos, Márai Sándor nápolyi regényének, a *San Gennaro vére*nek főhőséről, az idegen emigránsról jelenti a rendőrágens, hogy „négy szobában laktak, a Marechiare alján”, és a tragédia előtti éjszakán „a Finestrellában vacsoráztak”. „A Marechiarén vettünk lakást, egészen közel a tengerhez” – említi a nő is, az „idegen” élettársa. – „Közel a tengerparton a házhoz, amelynek falán emléktábla hirdeti azt a híres, régi nápolyi canzonét...” A regény önéletrajzi ihletésű: a bolsevizmus elől menekülő író, 1948 októberé és 1952 áprilisa között a Possillipo dombján lakott, többször evett a vendéglőben, és a Marechiare öble volt egyik kedvenc tengeri úszóhelye.

Márai szeretett sétálni is, és a legszívesebben azt a különleges szépségű parkot kereste föl, amely az egykor a környéken lakó antik római költőről a Parco Virgilio nevet kapta. „Reggeli előtt és munka előtt minden reggel egy órát sétálok a Possillipo felső tetőzete, a Parco Virgilio felé – olvassuk 1948. december 6-i naplóbejegyzésében. – Nem lehetetlen, hogy Vergilius csakugyan ezt a helyet választotta nápolyi tartózkodásai és munkája számára: ez a dombtető egyedül való, nincs hasonló a világon. A séta függőkertek között, enyhe emelkedéssel vezet a kilátóponthoz, ahonnan az egész nápolyi öblöt belátni: nyugat felé a Cap Misenát, Baiát, a cumai hegyoldalt, ahol most ássák ki a háromezer év előtti, első görög település nyomait, azután Pozzuoli, Bagnoli – Baia mögött Ischia. Délre Caprit látni, keletre és északra Sorrentót és a Vezúvot, s közbül Nápoly nagy, lomha testét, amint az őskori lények tunyaságával hever a tenger partján. Mindezt egyetlen pillantással látni át a Parco Possillipo tejéről. Ma, Mikulás napján kabát nélkül állottam a szirtfokon a reggeli napsütésben, és néztem ezt a képet, amely vulkanikus, titokzatos karéjába összefog mindent, ami az európai, az ulyssesi ember számára valaha élmény volt.” Pár hét múlva így folytatja a naplóbejegyzést: „Bizonyos, hogy ez a sarok – a Capo Possillipo kilátófoka, ahonnan egy pillantással látni a Cap Misenát, Baiát, Cumát, Pozzuolit, Caprit, Nápolyt és a sorrentói félszigetet – a világ egyik mágikus sarka.”

Ha a megállapítást a kilátásra értjük, akkor a mai látogató is azonnal igazat ad az írónak – kevés párja akad e látványnak szerte a nagyvilágban. Ahogy

Módos Péter és Csorba László 2008 novemberében Nápolyban

körbeballagjuk a dombtetőt, elérjük azt a pontot, ahol a legmeredekebb a sziklafal – a regényben innen zuhant alá az „idegen”, és nyitva maradt a kérdés: a tornádószerű tengeri vihar sodorta le áldozatát, vagy a maga megváltáskereső hitének lett önkéntes mártírja. A korlátról azt írja Márai, hibás, mállott, töredezett volt – talán ez is belejátszott az események tragikus alakulásába. Ma azonban gyönyörűen fel van újítva az egész – és éppen ezen a ponton márványtáblát is belefoglaltak a kőbe. „Daniele” – csak a név, mellette érzelmes könyörgés egy kisebb táblán. „Öngyilkos lett” – mondja a fiú, aki fölötte üldögél a sziklafalon, és akinek a feje még a gördeszkázók egyenruhaszerű sísapkája alatt is olyan, mint Masaniellóé, a halászból lett nápolyi népvészére, akit jó harmadfélszáz éve lövettek agyon a spanyolok. „A kilencvenes évek végén történt, nem tudni, miért csinálta” – teszi hozzá.

A halál tehát nemcsak a regényben, de a való életben is ott gubbaszt néha a világ mágikus sarkában. De a látvány annyira szép, hogy a melankolikus gondolatok sem tudják elvenni a kedvünket a gyönyörködéstől. Márai kedvenc kilátópontyjáról a látvány most is olyan, ahogyan a regényben az „idegen” élettársa meséli. „A mélyben, a tenger partján van egy horgas szikla, olyan, mint egy vasmacska egyik szigonya... azt mondják, Ulysses ehhez a sziklához kötötte a tutaját, amikor horgonyt vetett ezen a parton, hogy a társaival aludni térjen Polyphemos barlangjába... És közel a tengerben van egy mohás szikla, amelyen mindig megtörnek a hullámok, és tajtékot vet a hab... Ezt sokszor néztük régebben.” A sziklapad ott van ma is, és a fehér habok tajtékja ugyanúgy kavargog, forr, fröccsen körülötte, mint hat évtizeddel (évszázaddal, évezreddel stb.) ezelőtt – nehéz elszakadni monoton, ám mégis megunhatatlanul változatos muzsikájától. Tovább sétálunk a parkban, és mivel mégiscsak a Duna-táj és a Mediterráneum kulturális kapcsolatainak

ápolása miatt jöttünk el idáig, hamar föltűnik, hogy e bájos liget emlékhely is: Pablo Neruda verseit őrzi a márványlap, és Simon Bolívar kapott bronzportrét a píneafenyők árnyékában. Ám ki tudja, talán egyszer egy Márai-szobor is fölkerülhet ide, méltó párjaként Gulyás Gyula nemes alkotásának, amely délebbre, a Tirrén-tengerpart egy másik nagyszerű városában, a salernói öböl sétányán idézi a XX. század vándorának emlékét.

„Anyám könnyezve kérlelt, gondoljak mégis néhanapján az örök életre.”

Kulturális zarándokoknak azonban illik betartaniuk a tiszteleti sorrendet: járt erre más magyar is, éppenséggel a „legnagyobb”, életének egyik különös fordulópontján. Fölkeressük hát azt a helyszínt is, amelynek élménye – a naplók tanúsága szerint – az egyik leglényegesebb hatást gyakorolhatta vallásos meggyőződésének alakulására. Egy kitüntetésekkel ékes, nyalka huszárkapitány a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus báljai közepette, a hölgyek finomkodó szalonjaiban s a férfiak szilaj tivornyáin aratott sikerek pillanatnyi szünetében a következő szavakat jegyezte fel naplójába: „Anyám könnyezve kérlelt, gondoljak mégis néhanapján az örök életre.” Az aggódó szülői tanács tartalma éppúgy, mint a hozzáfűzött reflexió (az anyai szeretet rendíti meg, nem az embernél hatalmasabb erőkre való hivatkozás!) világosan jelzi: 1814 novemberében ez a huszonhárom éves fiatalember még csak formális értelemben hívő – még nem élte át az *abszolútum*-mal való találkozás megrendítő élményét. Ha a csatatereken a halál kaszája végigsuhintott is néhányszor Széchenyi István huszárdolmányán, a háborús nélkülözések és megrázkódtatások – sokakkal ellentétben – nála nem vezettek radikálisan új hitélményhez.

Naplófeljegyzéseinek tanúsága szerint érzelmi életének különös eseménye – a sógornője, Caroline Meade iránti szerelme, majd a botrány kirobbanását követő önvád – lehetett az a kulcsélmény, ami a mélyen romantikus alkatú ifjút valamiféle belső vándorútra elindította. A korabeli társasági szokások ismeretében meglehetősen hétköznapi tekinthető botrány ugyanis a gróf számára hamarosan olyan nyomasztó és egyre elviselhetetlenebb lelki gyötrelmek forrásává vált, hogy a kutatók föltételezik: az okok közé oda kell számítanunk kezdődő pszichés betegségének – részleteiben ma már nem azonosítható – elemeit is. A bajban persze azonnal intézkedni kellett, és Metternich kancellár volt olyan szíves, hogy az idősebb Széchenyi gróf kérésére Nápolyba vezényelte, diplomáciai szolgálatra,

a kissé vigyázatlan fiatalembert. És itt, új szerelmek és heves politikai csatározások közepette, valamiképp bekövetkezik Széchenyi „megtérése” – váratlanul elmélyül soha el nem veszített, de az intellektuális-érzelmi önmeghatározás során addig háttérbe szoruló hitbéli elkötelezettsége. Amikor 1815. január 8-án fölkereste a Szegények San Gennaro Kórháza melletti híres katakombákat, a tetemek között, „amelyek kiszáradt hússal és hajjal, egymásra rakva máig itt láthatók”, szelleme a különleges benyomások hatására a végső nagy kérdésekkel szembesült. „Megtapogattam több ilyen holtat [...], egy-két koponyát is kezembe vettem – olvashatjuk aznapi naplófeljegyzésében – [...] és hirtelen elképzelttem, hogy földrengés támadhat, s nekem itt kell ez enyészetnek közepette, éhségtől és iszonyattól elpusztulnom”. A romantikus bátorságpróba azonban Széchenyit nem a *misztikus*, hanem a racionális *istenkereső* dilemmájához vezette. „Egy férfi – folytatódik a szöveg – a szónak teljes értelmében, akiben semmi félelem, ha például a katakombákban vagy hús tetem közé egy sírba zárnák, nem a rossz szagtól, vagy ilyesmitől esnék irtózásba, nem: a lelke fog nagy szorongásban lebegni, és miért? Ez a kérdés.”

Ha a választ e problémára mi is tudni akarjuk, nincs más megoldás: alá kell ereszkednünk a katakombákba! Mivel a könyvtárnyi Széchenyi-irodalomban egyetlen olyan írás sem akad, amelynek szerzője ezen az „alvilági” úton is követné hőségét, mondhatni irodalomtörténeti izgalommal keressük fel a Jótanács Madonnájának templomát – ezt a mutatós, „mini Szent Péter-bazilikát” – a Capodimonte dombteteteje alatt, a Via Toledo felső végénél. Manapság mögötte nyílik a lépcső, amely levezet a beneventói születésű mártír püspök, Szent Januarius katakombájának bejáratához. Nem meglepetés persze, hogy a múmiák és csontok morbid látványosságát – amely elsősorban a kapucinus kripták igazi turistacsalogató specialitása! – innen már a XIX. század végén számúzta a modern higiénia. De így is marad látnivaló bőven: a fülkék és sírok nem a Rómából ismert szűk járatokban, hanem a puha vulkáni tufába vájt templomtermek falaiban őrizték meg hajdani gazdáik hűlő tetemeit. A tartóoszlopok között kitarulkozó tágas terek élményéhez az ívelt sírboltok őskeresztény freskóinak tartózkodó szépsége, néhol még ma is friss színvilága, finom rajzolata társul. Az apostolfejedelmek, Péter és Pál, híres szentek, Lőrinc és Januarius, illetve a sírok hajdani tulajdonosainak képmásai pillantanak le a falakról. És persze az ideális Krisztus, a kitárt karral imádkozó, az ifjú görög istenekre emlékeztető Jézus-alak jelenik

Türr-dombormű Nápolyban (Csikszentmihályi Róbert domborművén a bal oldali alak modellje mintha Csorba László volna)

meg többször is – hiszen itt még csak a II–IV. században vagyunk, és majd csak a VII. században bukkan elő a nevezetes „történelmi” Jézus-arc, a jól ismert hosszú hajú, szakállas portré, amelynek ősmintáját a torinói lepel arclenyomatában véli fölismereni a kutatók zöme.

E falak között, e képeket fáklyafénynél nézegetve, San Gennaro sírjába lepillantva élte át tehát először azt az élményt a huszárcapitány, amelyet a modern pszichológia *vallásos tapasztalatnak* nevez. Ám ha itt Széchenyi valamiféle realitásként érzékelte is az abszolútumot, olyanfajta hívő lélek ő, aki hiába vágyik rá, nem képes misztikus elragadtatással túlemelkedni az emberi lét reménytelenül korlátolt földi dimenzióin. Úgy tudja, hogy „az ember magában hordja az Istent, és gyakorta akar emberfeletti lenni – és a világ összeomlik.” És ezért tudja azt is, hogy „az embernek az emberiben kell maradnia, ez a mi átkunk, és egyetlen pillantás az istenibe – utolsó óránk is ez.”

E belátás folytán, miként a klasszikus mitológiai toposz szerint a halál birodalmából visszatérők, gyökeresen új tudással tekint ismét körbe a föld felszínén. „Mint hajtóvadászatkor a nyúl, oly rémült-nyugtalanul léptem ki hát a sötét, iszonyú pincéből – zárta különös alvilági vándorútjának naplóbéli elbeszélését –, s boldog voltam, hogy a szabadban lehetek: egy halálraítélt, aki kegyelmet kap, érezheti ugyanezt, amit én éreztem, nem is megyek oda többé, soha életemben. Egy nemzedék a föld alatt, békén és szent némaságban – és két perc múlva már a Via Toledón voltam, és ezer és ezer ember tolongott a dolgára és tett rám döbbenetes hatást. Mindazok, akiket rövid életükben oly sok gyarlóság, sóvárgás gyötört, s számtalan különféle vágy, más-más minden kebelben, a tudásra, méltóságra és gazdagságra törekedés – és mindennek végső célja a katakombák.”

A spontán hitélményei racionális keretbe foglalására törekvő gróf gondolatmenete éppúgy a felvilágosodás valláselméleti irodalmának széles körű ismeretét tükrözi, mint az a tolerancia, amellyel az övétől eltérő vallásos meggyőződéseket fogadta. „Gyakorta láttam hajnalhasadáskor a törököket a felkelő Nap felé térdre rogyva buzgón és bensőségesen imádkozni a Legmagasabb Lényhez – írja a napló egy másik lapján –; és hányszor gyönyörködtetett és töltötte el örömmel a szívemet egy-egy jó szándékú imádsága a keresztényeknek!” Az ok – tudományos igazságként hiszi – egyszerű: „Szíve és lelke vallásában minden becsületes ember megegyezik, csak a formák különböznek, ahogyan Istent imádják, magukat kegyelmére bízzák, és lelküket igyekeznek a másvilágra menteni.” Ugyanakkor nincsenek illúziói arra vonatkozóan, hogy a vallásokban „objektíválódó” emberi erőfeszítés elegendő-e az abszolútum megközelítéséhez. „Katakombák ezek [ti. a vallások] — idéződnék fel négy évvel később, különös áttétellel a nápolyi emlékek egy 1819. április 19-i naplófeljegyzésben – s az emberek beléjük zárva, mindenki a kiutat keresi, de nincsen – ki vág hát neki a helyes útnak? Tévelyegnek és szorongva keresnek, míg végül a fedél magától szertehull. Mind ilyenek a mi vallásaink, és egyetlenegy sem jó. Hisz a legnagyobb próba, melyet az életben megállanunk kell, az, hogy semmit sem tudhatunk, és örökös kétségben vagyunk.”

Budapest Nápolyban – Nápoly Budapesten

A séta a katakomba-rendszer egykori alsó bejáratánál ér véget, ahonnan hajdan a San Gennaro Kórházba lehetett átjutni: nem kétséges, hogy a világlátásában peszsimista, de a nápolyi élet szeretetében optimista gróf

egykor itt kezdte és zárta alvilági vándorútját. Őt követve, pár perc múlva már mi is újra a Via Toledón igyekszünk előbbre jutni a szédületes tömegben, bámulva a San Gennaro-negyed végtelen utcapiacának forgatagát: a halasok gazdagon megrakott, polipos-tintahalas pultjait, a gumilebernyegnek látszó, zegzugos fölépítésű, friss pacaldarabokat és az azokat locsoló szőkőkút-rendszereket, a kampóra akasztott, nyüzött báránnyokat, a (hamis?) CD-kkel telezsúfolt asztalokat és a zöldséghegyeket – no meg azt a végtelen tömegű, örökké megújuló bővít is, amit úgy négyezer éve próbálnak a helybeliek rászózni az erre járó idegenre...

De sietnünk kell, mert az Anjou várkastélyban, a Castel Nuovo loggiás termében már gyülekeznek barátaink: a „Magyarországi Mária, Nápoly királynője” Magyar–Olasz Kulturális Egyesület tagjai és meghívottai, a „L’Orientale” Egyetem magyar programjának tanárai és hallgatói, a városi önkormányzat érdeklődő képviselői, tiszteletbeli konzulátusunk vendégei. A Loggia-terem a komor méltóságú palota egyik legszebb helyisége: ablakaiból a válogatott társaság feje fölött ide látszik a hatalmas kikötő, tízemeletes teherhajókkal és a Capriba induló szárnyashajókkal. Balról meg Nápoly gazdája, a Vezúv bukkan elő időnként a novemberi felhősapkából. Jámbor Judith Katalin, a rendezvény háziasszonya, a kulturális társaság elnöknője örömmel köszönti az összes résztvevőt, és különösen a nápolyi önkormányzat kulturális ügyeinek legfőbb irányítóját, Nicola Oddati tanácsnokot, aki maga is lelkes szavakkal üdvözli a megjelenteket. Majd Módos Péter, a Közép-európai Kulturális Intézet igazgatója számol be az általa az utóbbi két évtizedben kezdeményezett magyar–olasz együttműködési programokról – a tényekben gazdag szöveget olaszul Komlóssy Ágnes ismerteti a közönséggel. Az igazgató ajánlattal fejezi be szavait: a jövő év tavaszán, intézménye galériájában szívesen bemutatna egy XIX. századi veduta-kiállítását Nápolyról. A hivatalos és a nemhivatalos résztvevők egyaránt örömmel nyugtázzák

Csorba László vetített képes előadást tart az olasz–magyar kapcsolatokról

A konferencia szervezői: dr. Andrea Amatucci, Magyarország tiszteletbeli főkonzulja és dr. Jámbor Judith Katalin, a Nápolyi Magyar Mária Kör elnöke

zák a tervet, és azonnal fel is ajánlják közreműködésüket. Amedeo Di Francesco professzor, a neves hungarológus (két cikluson át a Nemzetközi Hungarológiai Társaság elnöke), a nápolyi „L’Orientale” Egyetem Európa- és Amerika-tanulmányi Doktori Iskolájának igazgatója a magyar nyelv és kultúra tanításának nápolyi történetét, hagyományait ismerteti. Ezután az MTA Történettudományi Intézetének igazgatóhelyetteseként magam is mesélek a hallgatóságnak arról, mennyi szép emléke maradt fenn még napjainkban is a reneszánsz kori olasz–magyar érintkezésnek. Ozorai Pipo, Masolino da Panicale, Luxemburgi Zsigmond, Hunyadi János, Branda Castiglione, Kapisztrán János, Galeotto Marzio, Antonio Bonfini, Janus Pannonius, Hunyadi Mátyás, Aragóniai Beatrix, Lászlai János a főszereplői az előadásnak – arcvonásaik és a velük kapcsolatos emlékhelyek látványa rendre föltűnik a számítógép képernyőjén.

A baráti beszélgetés öröme még az előadások után is hosszú ideig egybentartja a lelkes társaságot. Amire szétszélednek, beesteledik, és a hazaindulók a csilagos égen újra látják, „*quando spónta la luna a Marechiare...*”